

Valerij Špak*

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Turkijos užsienio politikos modelis: atveriant naujus horizontus

Turkija, siekdama tarptautinio autoriteto, remiasi savo sukurtu demokratijos modeliu, todėl ši musulmonų valstybė turi daugiau galimybių kreiptis į Artimųjų Rytų regiono visuomenes ir pasiūlyti joms naują paradigmą dėl šių šalių ateities, užtikrinant jų teisingumo ir lygybės siekį. Tai vienintelė musulmonų valstybė su funkcionuojančia demokratija, orientuota į Vakarų pasaulį. Turkijos politinio elito išreiškiama pozicija dėl šalies modernizacijos vizijos ir tradicinė musulmonų visuomenės pasaulėžiūra atspindi šalies vidinės raidos suderinamumą. Nagrinėjant Turkijos užsienio politikos principus, „Strateginio gylio“ doktriną, Turkijos užsienio politikos gaires, tendencijas, strategijas, kryptis ir vizijas, galima išžvelgti doktrinos principų taikymo galimybes, atsižvelgiant į esminius XX–XXI amžių geopolitinius pokyčius. Turkijos įstojimo į Europos Sąjungą klausimas yra sudėtingas ir kontraversiškas, vienas sudėtingiausių Europos Sąjungos užsienio politikos aspektų. Todėl Turkijos politinio elito sprendimų priėmimo modelio supratimas leis Europos Sąjungos (taip pat ir Lietuvos) politikams priimti aiškius pamatuotus sprendimus šios šalies atžvilgiu.

Įvadas

Europos Sąjunga (toliau – ES) siekia tapti globaliu žaidėju tarptautinėje arenoje, tačiau dabartinė padėtis aiškiai rodo, kad ES išoriniai veiksmai galėtų būti efektyvesni ir galimybės daug veiksmingesnės. Europos saugumo strategijoje (ESS), priimtoje 2003 m. gruodžio mėnesį, aiškiai išdėstytos svarbiausios ES saugumo politikos nuostatos, konstatuojama, kad regioniniai konfliktai yra viena iš pagrindinių grėsmių ES saugumui.

Bendrosios užsienio ir saugumo politikos strateginis tikslas yra plėsti saugumo ir stabilumo zoną aplink Europą, nenuostabu, kad ES Taryba tai ir išdėstė šioje strategijoje: „Mes dabar turime imtis aktyvesnių veiksmų sprendžiant Pietų Kaukazo problemas“¹. Be abejo, vykstant sisteminiams Arabų pavasario pokyčiams, prie tokių regionų priskiriami Artimieji Rytai ir Šiaurės

* Valerij Špak – Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Karinės diplomatijos magistro programos absolventas. Adresas korespondencijai: Šilo 5a, 10332 Vilnius; tel. 8-5-210 3569, el. p. valerijspak@gmail.com

¹ „A Secure Europe in a Better World – European Security Strategy“, *Council of European Union*, Brussels, 12 December 2003, www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf, p. 13, 02 07 2013.

Afrika. Todėl tarpininkavimo ir konfliktų sureguliuavimo kontekste Turkija dažniausiai minima kaip aktyvus regiono veikėjas. Nemažai mokslininkų atkreipė dėmesį į šios valstybės gebėjimą atlikti svarbų vaidmenį sprendžiant regioninius konfliktus ir ginčus, ypač dviejuose kaimyniniuose ES regionuose – Artimuosiuose Rytuose ir Pietų Kaukaze.² Dabartinis Turkijos užsienio reikalų ministras Ahmetas Davutoğlu siūlo „dinamiškesnę ir funkcinę ryšių su ES struktūrą, kuri ne tik padėtų Turkijai tapti visateise nare, bet ir prisidėtų prie ES transformacijos tampant veiksmingesne pasaulinės politikos žaidėja“³

Bipolės pasaulio sistemos pabaiga tapo svarbiausiu sisteminiu faktoriu, suteikusiu pagreitį naujojo Turkijos užsienio politikos kelio paieškai. Per šį reguliavimo procesą Turkijai teko plėtoti naujų santykių perspektyvas ieškant naujų koncepcijų, kuriomis ji galėtų vadovautis keisdama užsienio politikos kryptį. Turkijos politikos vizija dėl Artimųjų Rytų regiono galutinai buvo suformuota per XXI amžiaus pirmąjį dešimtmetį. Dėl įvykusių regioninės geopolitinės aplinkos pasikeitimų Turkijoje pradėta gilintis į Eurazijos koncepciją, kaip vieną iš pagrindinių geopolitikos sąvokų. Taikydami klasikinius Vakarų geopolitinius metodus dėl Eurazijos (pradedant Halfordu Mackinderiu, Nicholu Spykmanu ir baigiant Zbigniewu Brzezinskiu), Turkijos teoretikai pabandė kurti naują šalies geopolitinę viziją, nors daugeliu atvejų jų padarytos prielaidos labai skiriasi nuo Vakarų mokslininkų gautų išvadų.

Per pastarąjį dešimtmetį Turkija gerokai sustiprino savo politinę ir ekonominę įtaką aplinkiniams regionams, o jos svarba tapo matoma ir tarptautiniu mastu. Tai sukėlė išsamias intelektualias akademinų ir politinių sluoksnių diskusijas apie Turkijos užsienio politikos tikslus ir kryptis, jos gerėjančius santykius su kaimynais. Šiuos santykius lėmė besikeičianti Turkijos užsienio politika, pasitelkusi švelniosios galios svertus ir konstruktyvų dialogą.

Vakaruose, daugiausia Europoje, Turkijos politinis gyvenimas ir jos užsienio politikos veikėjų sprendimai dažniausiai yra vertinami stebint derybų dėl stojimo į ES proceso eigą. Pasak Talipo Küçükcano ir Mújge Küçükkeleş, „Turkijos istorinis identifikavimasis su Europa ir jos besitęsiančios pastangos

² Laçiner S., Özcan M., İhsan Bal, *European Union with Turkey. The Possible Impact of Turkey's Membership on the European Union* (Ankara: ISRO, 2005), p. 15–86; Özlem Terzi, „Evolving European Security Capabilities and EU-Turkish Relations”, *Perceptions. Journal of International Affairs*, Vol. 9, No.1 (March – May 2004), p. 99–118; Thanos Dokos, „Turkey and European Security”, in Constantine Avranitopoulos (ed.), *Turkey's Accession to the European Union. An Unusual Candidacy* (Berlin, Heidelberg: Springer Verlag, 2009), p. 75–85.

³ Davutoğlu A., „Turkish Foreign Policy and the EU in 2010”, in *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 8, No. 3 (Fall 2009), p. 15, <http://www.turkishpolicy.com/article/433/>. Davutoğlu A., „Türkiye Avrupa'nın Bir Parçasıdır” (Davutoğlu: Turkey is part of Europe), in *Radikal*, 17 February 2013, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalID,07022013>.

prisijungti prie ES priverė daugumą Turkijos žmonių Vakarus sutapatinti su Europa. Tačiau diskusijos apie tai, kaip Vakarai žiūri į Teisingumo ir plėtros partijos (turk. *Adalet ve Kalkınma Partisi*, toliau – AKP) užsienio politikos tęstinumą ir pasikeitimus, dar visai neseniai atspindėjo amerikiečių nuotaikas⁴. Turkija buvo apibrėžiama kaip „prarasta sąjungininkė“, o jos Rytų politika buvo pripažinta kaip konkuruojanti su JAV interesais Artimuosiuose Rytuose. Prie tokio požiūrio labai prisideda ir ES politinių funkcionierių netikrumas dėl Turkijos užsienio politikos krypties. Taip pat sudėtinga diskutuoti dėl būsimos ES ir Turkijos ekonominės ir strateginės sanglaudos santykių. Forma, kurią gali įgyti ES ir Turkijos santykiai, iki šiol nėra aiški, tačiau būtina ieškoti priemonių, kurių gali būti imtasi ir kurios gali būti abiem pusėms naudingos, o kartu ir padidintų teigiamo scenarijaus tikimybę ateityje.

Politinės padėties kaita Artimuosiuose Rytuose per pastaruosius keletus metus tiek Vakarais, tiek ir to regiono šalis verčia apgalvoti kiekvieną žingsnį siekiant stabilumo. Todėl klausimas, ar tai gali lemti Vakarų politikų dviprasmišką ir kartais klaidinančią suvokimą apie šiuolaikinės Turkijos užsienio politiką, lieka atviras.

Šio straipsnio tikslas – pateikti ir įvertinti šiuolaikinės Turkijos užsienio politikos charakteristikas keičiantis pasaulio politinei situacijai.

Straipsnyje bus nagrinėjama Turkijos užsienio politikos „Strateginio gylio“ (angl. *Strategic Depth*) doktrinos esmė, tendencijos, strategijos, kryptys ir vizija. Tai siejama su saugumo ir laisvės balansu, Nulinėmis problemomis su kaimynais, daugiamatės politikos ar kelių vektorių, veiksnios diplomatijos ir cikliškosios diplomatijos principais. Atsižvelgiant į esminius XX–XXI amžių geopolitinius pokyčius, bus aptartos Turkijos užsienio politikos gairės ir „Strateginio gylio“ doktrinos principų taikymas santykiuose su įvairiomis valstybėmis.

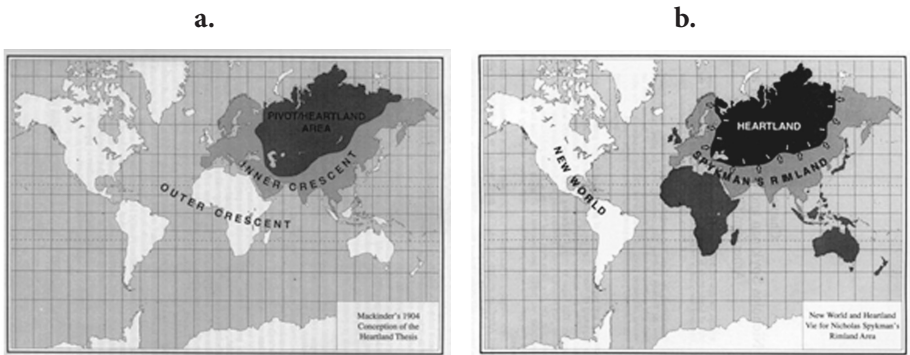
1. Šiuolaikinės Turkijos užsienio politikos istorinės prielaidos

Šaltojo karo pabaiga ir užsitęsios naujos pasaulio tvarkos paieškos išryškino Turkijos – valstybės, įsikūrusios tarp Europos ir Azijos geopolitinės padėties svarbą regiono saugumui. Kaip pažymi Bülentas Arasas ir Hakanas Fidanas, geografinė padėtis šaliai gali suteikti papildomų svartų, kuriuos politikos formuotojai turėtų žinoti, įvertinti ir valdyti [...] iš naujo apibrėždami

⁴ Küçükcan T., Küçükkeleş M., European Views of Turkish Foreign Policy. *Insight Turkey*, Vol. 15, No. 1, p. 127, 2013, <http://newsletter.setav.org/en/Mail/insight-turkey-vol-15-no-1-2013.aspx>, 02 07 2013.

potencialius priešus kaip potencialius sąjungininkus, o ankstesnę konflikto zoną kaip potencialų įtakos rajoną. Tokie pakeitimai atspindi skirtingą santykio formą tarp galios ir geografijos.⁵ Atsižvelgdamas į Turkijos geopolitinės padėties išskirtinumą, Turkijos užsienio politikos teoretikas Davutoğlu plačiai rėmėsi geopolitinių koncepcijų idėjomis. Pagrindinis geopolitinių koncepcijų (schemų) bruožas yra jūrinių ir sausumos (kontinentinių) galybių dichotomijos postulavimas. Valstybės skirstomos į dvi skirtingas geopolitinės padėties ir civilizacinių ideologinių vertybių zonas. XX amžiaus pabaigoje Turkijos politinėse diskusijose svarbią vietą užėmė Eurazijos koncepcija. Tai buvo suprantama kaip viena iš pagrindinių sąvokų, atspindinčių Turkijos geopolitinę strategiją, tarptautinius ryšius ir nacionalinį saugumą.

Vienas pirmųjų geopolitikos teoretikų Mackinderis išsamiai pagrindė ir schemomis pavaizdavo geografinių veiksmų reikšmę valstybių, regionų ir net žemynų geopolitinėms tendencijoms.⁶ Jo teigimu, Eurazijos žemyninėje dalyje yra geopolitinė centrinė dalis (angl. *heartland*). Centrinę dalį juosia vidinis (arba periferinis) teritorijų pusrėnulis, kuriam priklauso Vakarų ir Vidurio Europa ir dalis Rytų Europos, Artimieji ir Vidurio Rytai, Indija, Indokinija ir Kinija. Amerikiečių geopolitikas Nicholasas Johnas Spykmanas perėmė pagrindinius Halfordo Mackinderio schemas elementus (jūrinių ir žemyninių valstybių opoziciją, Centrinės dalies (angl. *heartland*) sampratą), tačiau šią schemą iš esmės transformavo (1 pav.)

1 pav. Centrinės dalies ir periferijos ribos pagal Mackinderį (a) ir Spykmaną (b)⁷.

⁵ Aras B., Fidan H., Turkey and Eurasia: Frontiers of a new geographic imagination. *New Perspectives on Turkey*, no. 40, 2009, p. 196.

⁶ Laurinavičius Č., Motieka E., Statkus N., *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai. XX amžius*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2005, p. 32.

⁷ Šaltinis: <http://www.ggarchive.org/articles/globalist-map-room.html>; <http://www.oldenburger.us/gary/docs/TheColdWar.htm>

Spykmano nuomone, geopolitiniu požiūriu (ir remiantis istorine praitimi) svarbiausią poziciją užima *Rimlandas* (Rimland)(pakrantės arba periferinė zona). Periferinė zona yra plati zona tarp Centrinės dalies ir jūrinių valstybių.⁸ Ji apima Skandinaviją, Vakarų, Vidurio ir Rytų Europą, galimybę plėstis į Kiniją, Artimuosius Rytus ir Vakarų Europą. Spykmano schema Šaltojo karo laikotarpiu tapo Jungtinių Amerikos Valstijų geopolitinio kodo pamatu, vadinamąja sulaikymo (*containment*) doktrina.⁹ Ideologiškai ši doktrina reiškėsi kaip komunizmo stabdymas. Tačiau geopolitinė potekstė – tradicinė jūrinių valstybių (visų pirma JAV) kova su *Heartlandu* (SSRS, arba Rusija). Spykmanas teigė: „Kas valdo periferiją (*Rimlandą*), vadovauja Eurazijai; kas vadovauja Eurazijai, kontroliuoja pasaulį“. JAV sulaikymo politika siekė valdyti periferijos zoną, kad neutralizuotų galią centrinėje dalyje, kuri tada buvo valdoma SSRS.¹⁰ Atsižvelgus į aukščiau išvardytas koncepcijas, Turkijai klasikinėje geopolitikoje priskiriamas periferinės šalies vaidmuo. Kadangi Turkija veikiama Vakarų bloko įtakos, atsižvelgiant į pietryčių flango gynybą jai buvo skirtas barjero vaidmuo, t. y. patikimas ir stiprus sargas (dar kitaip vadinamas žandaru). Tai padėjo panaikinti Eurazijos žemyninę galią siekti geoekonominių Artimųjų Rytų išteklių ir geopolitinio periferijos potencialo.

Reaguodama į grėsmes, siejamas su Sovietų Sąjunga, Turkija buvo priversta pasirinkti visapusišką derinimą ir integraciją su Vakarais. Todėl Turkijos orientavimą į vakarus (angl. *westernization* – į Vakarus orientuotos politikos formavimas) galima laikyti procesu, kuris nustatė atitinkamą saugumo strategiją, kad užtikrintų Respublikos išlikimą. O atsiradusi karinė ir ekonominė priklausomybė nuo JAV reiškė ilgalaikę Amerikos interesų hegemoniją ir visišką Turkijos tradicinių užsienio politikos nuostatų taikymo atsisakymą, pavyzdžiui, *status quo* (išlaikant nustatytą tvarką ir balansą ir egzistuojančias sienas su kaimynais).¹¹ Svarbiausi užsienio politikos tikslai buvo suvereniteto ir teritorinio vientisumo išsaugojimas.¹²

Teritorinio vientisumo praradimo baimės ištakos siejamos su Sevros sutartimi (1920), išardžiusia Osmanų imperiją. Pagal šią sutartį Turkija buvo

⁸ *Ten pat*, p. 39–40.

⁹ Wilkinson D., Spykman and Geopolitics of Ciro E. Zoppo and C. Zorgbibe, eds., *On Geopolitics: Classical and Nuclear*, Dordrecht: Martinus Nijhoff, 1985, p. 77–129.

¹⁰ Davutoğlu A., The Clash of interests: an explanation of the world (dis)order, *Journal of international affairs*, December 1997/February 1998, Volume II, Number 4.

¹¹ Kaygusuz Ö., *Securitization in the context of global hegemony: US-Turkish relations in perspective*, Mersin University Department of International Relations, 2005, p. 17., <http://turin.sgir.eu/uploads/Kaygusuz-TurinKaygusuz.pdf>, 20 12 2011.

¹² Jung D., *The Sèvres Syndrome: Turkish Foreign Policy and its Historical Legacy*, http://www.unc.edu/depts/diplomat/archives_roll/2003_07-09/jung_sevres/jung_sevres.html, 20 12 2011.

padalyta tarp Vakarų valstybių ir su jomis bendradarbiaujančių krikščioniškųjų mažumų. Sutarties rezultatai lėmė vadinamojo Sevro sindromo atsiradimą. Pastarasis asocijuojasi su įsitikinimu, kad išorinis pasaulis slapta planuoja susilpninti ir padalyti Turkiją. Lemiamą vaidmenį atsirasti Sevro fobijai, susijusiai su nacionaliniu saugumu, turėjo Turkijos kariškių kultūra ir mentalitetas.¹³ Analizuodamas šį reiškinį, Davutoğlu Sevro sutartį apibūdina kaip „kelio susiaurėjimą“, kurį Turkijos Respublikos įkūrėjai turėjo įveikti. [...] „Šis kelio susiaurėjimas įvyko vienąsyk ir įveiktas. Todėl nėra jokio reikalo gyventi su Sevro paranoja, svajojant nugalėti Vakarus, kartu užmirštant karčias istorijos pamokas [...] Psichologine prasme, tai gali sukelti gynybinę reakciją, o tai trikdo turkų galias ir gali atverti kelią naujoms į Sevro panašioms sutartims“.¹⁴

Dabartinis euroskepticizmas Turkijoje, pasak Yilmazo Hakano yra atspindys *Tanzimat* (*Tanzimat* reformų tikslas – suteikti Osmanų imperijos subjektams šiuolaikines pilietines teises ir sukurti valstybę, pagrįstą teisinės valstybės principais) ir Sevro sindromų ir sudaro turkų nacionalinio diskurso branduolį Europoje¹⁵. Jis teigia, kad tuo metu, kai „gilios politikos“ *Tanzimat* sindromo imperatyvas yra kolektyvinių ir atskirų teisių delegavimas, tai Sevro sindromas yra izoliacionizmas užsienio politikoje ir „orientavimą į vakarus be vakarų“ vidaus arenoje. Nagrinėjant šiuos du sindromus, galima atskleisti strateginio poslinkio link nacionalinio konservatizmo atsiradimo prielaidas.

Griūvant bipoliariai pasaulio tarptautinių santykių sistemai, atsirado geopolitinis vakuumas, sukėlęs tarptautinių santykių nepastovumą. Šis faktorius suteikė galimybę regioninėms galioms užpildyti didžiulį vakuumą, susidariusį geopolitiškai labai svarbioje zonoje, kur susikerta centrinės ir periferijos dalys.¹⁶ Galima įžvelgti tam tikras tendencijas, kad dauguma karinių ir politinių krizių po Šaltojo karo vyko kaip tik šioje zonoje (pvz., Balkanuose, Persijos įlankoje).

Ahmeto Sözeno teigimu, Šaltojo karo pabaiga, kurią galima įvardinti sisteminiu lygmens paradigminiu postūmiu, atnešė daug sumaišties ir nežinios dėl potencialių regiono grėsmių.¹⁷ Susidariusi padėtis suteikė galimybę Turkijai imtis naujo vaidmens tarptautiniu mastu ir plėsti užsienio politikos horizontus. Kitaip tariant, esant probleminiams santykiams, atsirado daugiau

¹³ Kirisci K., *Turkey and the United States: Ambivalent Allies*, in MERIA vol. 2, no. 4, December 1998, p. 42.

¹⁴ Davutoğlu A., *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul: Küre Yayınları, 2001, p. 61.

¹⁵ Hakan Y., Two Pillars of Nationalist Euroskepticism in Turkey: The Tanzimat and Sevres Syndromes, in Karlsson I. and Strom Melin A., eds., *Turkey, Sweden and the European Union: Experiences and Expectations*, Stockholm: SIEPS (Swedish Institute for European Policy Studies), 2006, p. 29 – 40.

¹⁶ Davutoğlu A., (10 išnaša), p. 114.

¹⁷ Sözen A., *Changing Fundamental Principles in Turkish Foreign Policy Making of International Relations Eastern Mediterranean University(North Cyprus) Paper prepared for presentation at the 2006 Annual Conference of the InternationalStudies Association in San Diego, USA, March, p. 23.*

erdvės Turkijos užsienio politikos taktiniams manevrams, daugiau laiko skirti aktualioms problemoms ir naujos strategijos plėtrai. Pasak Bžezinskio, Turkija, kaip ir Iranas visada buvo svarbus geopolitinis centras, kuris stabilizuoja Juodosios jūros regioną¹⁸, kontroliuoja prieigą prie Viduržemio jūros, tramdo Rusijos įtaką Kaukaze ir vis dar išlieka atsvara musulmonų fundamentalizmui. Nuo jos vidaus situacijos daugeliu atvejų priklauso ir viso regiono ateitis. Todėl galima teigti, kad nuo Turkijos vidaus ir užsienio politikos krypties priklausys Kaukazo valstybių ateities perspektyvos. Jei Turkija atkakliai laikysis savo kelio į Europą, Kaukazo regiono valstybės taip pat turės galimybę, įsilieti į Europos įtakos sferą. Tačiau jei dėl išorinių ar vidinių priežasčių Turkijos europizacija žlugs, tai regiono valstybėms neliks jokio kito pasirinkimo kaip tik prisitaikyti prie Rusijos interesų ir priklausyti nuo faktinių Rusijos santykių su besiplečiančia Europa.

2. „Strateginio gylio“ doktrina kaip geopolitinė koncepcija

Davutoğlu, analizuodamas Turkijos geopolitinę padėtį, pritarė Bžezinskio minčiai dėl jos galimybės būti regioniniu centru. Išsami geografinio, istorinio ir kultūrinio palikimo analizė jam leido suvokti Turkiją kur kas plačiau – apibrėžiant ją kaip centrinę valstybę. Centrinės padėties konstatavimas yra svarbiausia „Strateginio gylio“ doktrinos prielaida. Davutoğlu atsižvelgė ir į Alfredo Thauerio Mahano, kuris ypatingą dėmesį skyrė geografinėi valstybių padėčiai, pastabas. Jis pažymėjo, kad esama geografinė vieta suteikia didelį pranašumą, leidžiantį valdyti kritines vietas, kurios skiria šiltąsias jūras. Net aštuonios iš šešiolikos strategiškai svarbiausių vietų: Sueco kanalas, Bab al Mandebas (išėjimas nuo Raudonosios jūros), Hormūzo sąsiauris (išėjimas nuo Persijos įlankos), Malakos sąsiauris, Sundos sąsiauris (tarp Sumatros ir Javos), Lomboko sąsiauris (tarp Balio ir Mataramo), Bosforo ir Dardanelų sąsiauris (išėjimai nuo Juodosios jūros), yra visiškai kontroliuojamos musulmonų šalių, o viena iš jų – Gibraltaro sąsiauris – skiria musulmonų valstybę (Maroką) ir Europos valstybę (Ispaniją).¹⁹

Palankiai susiklosčiusi tarptautinė situacija leido formuotis naujoms

¹⁸ Бжезинский З. Великая шахматная доска (Господство Америки и его геостратегические императивы). М.: Междунар. отношения, 1998, p. 27.

¹⁹ Murinson A., The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy, *Middle Eastern Studies*, Vol. 42, 2006, No. 6, p. 949, http://www.olympiaseminars.org/2012/readings/Cycle_B/murinson-strategicdepth-doctrine.pdf, 10 06 2013.

Turkijos užsienio politikos kryptims ir prioritetams, didelį dėmesį skiriant holistiniam istorinių tendencijų supratimui – istorinės patirties unikalumui, geografinės padėties, įtakai nacionaliniams interesams realizuoti ir turtingam kultūriniam ir intelektualiam palikimui plėtoti. Atsižvelgusi į daugialypį tarptautinių santykių raidos kontekstą, Turkija galėjo pradėti įgyvendinti tokią užsienio politikos koncepciją, kuri atspindėtų jos siekį tapti ne tik regiono, bet pasaulio lydere.

Tradicinė Turkijos užsienio politikos retorika pastebimai pasikeitė per AKP valdymo erą, įvestos naujos sąvokos labiausiai atspindi šiuos pasikeitimus. Vienas iš pirmųjų Turkijos užsienio politikos doktrinos gaires nubrėžė Davutoğlu. Žymiausiame savo akademiniam darbe „Strateginis gylys“ (turk. *Strategik Derinlik, Turkiye'nin Uluslararası Konumu*) jis išdėstė Turkijos perspektyvą dėl jos artimiausių kaimynų.²⁰ Šio veikalo esmė – istorinė, geopolitinė, ekonominė, tarptautinė Turkijos pozicijos analizė ir užsienio politikos vizija, atskleidžianti jos interesų ir prieštaravimų esmę. Davutoğlu iš naujo interpretuoja Turkijos, kaip globalios tarpininkės ir taikdarės, misiją ir interesus visame pasaulyje. Pagrindinė Davutoğlu užsienio politikos filosofija – tai savęs suvokimas, padedantis giliau suprasti ir įvertinti supantį pasaulį.[...] Kitaip tariant, „Strateginis gylys“ – tai viena iš pagrindinių sąvokų, apimanti teritorinę ir geografinę Turkijos suvokimą Šaltojo karo laikotarpiu. [...] Ši koncepcija padarė didelę įtaką transformuojant tradicinę Turkijos užsienio politikos suvokimą.²¹ Atsižvelgiant į Turkijos centrinę padėtį „Strateginio gylio“ doktrinos tikslas buvo pabrėžti naują Turkijos vaidmenį kaimyninėse šalyse ir tarptautinėje politikoje. „Turkija užima unikalią erdvę, – rašė Davutoğlu, – kaip didelė šalis esanti Afroeurazijos sausumos viduryje, ją galima apibrėžti kaip centrinę valstybę, turinčią daugialypį regionų identitetą, kurio negalima susiaurinti iki vieno bendro charakterio. [...] Turkijos negalima apibūdinti geografiškai ar kultūriškai susiejant ją tik su vienu regionu.“²²

Svarbų postūmį, siekiant naujo vaidmens tarptautinėje arenoje, turėjo 2002 m. lapkričio mėnesį vykę rinkimai, kuriuos laimėjo AKP. Ši partija sugebėjo išžvelgti ir spręsti ne tik politines, bet ir socialines ir ekonomines šalies vidaus problemas, nuosekliai vykdydama pradėtas liberalias reformas. AKP politinėje programoje buvo įtvirtinta daugumos nuomonė, kad Turkija užima ne periferinę, bet centrinę padėtį tarptautinėje arenoje. Tokią poziciją buvo galima užimti pasikliaujant geopolitine vizija ir aktyviu AKP užsienio politikos

²⁰ Davutoğlu, (14 išnaša).

²¹ Yeşiltaş M., Balcı A., A Dictionary of Turkish Foreign Policy in the AK Party Era: A Conceptual Map, Sakarya University, *SAM Papers*, 2013, May, No. 7., p. 7.

²² Davutoğlu A., “Turkey’s New Foreign Policy Vision”, *Insight Turkey* 10, No.1, 2008, p. 78.

siekiu įgyti savarankiškumo ir pasitikėjimo savo jėgomis.

„Strateginio gylio“ koncepcijos paskirtis – siekis Turkijos priklausomybę atriboti nuo Vakarų, daugiausia dėmesio skiriant daugialypėms sąjungoms norint galios pusiausvyrą išlaikyti savo regione. O pagrindinė prielaida – kad Turkija neturėtų būti priklausoma nuo vieno tarptautinio veikėjo, todėl turėtų aktyviai ieškoti būdų, kaip subalansuoti savo ryšius ir sąjungas, išlaikydama optimalų savarankiškumą ir poveikį globaliai ir regioninei erdvei. Turkija turi regioninių galių, puoselėdama stiprias valstybingumo tradicijas. Davutoğlu pabrėžia, „Turkijos geopolitinio statuso postūmį nuo barjero, grindžiamu jos priklausomybe NATO blokui Šaltojo karo metu, kaip tiltu į naują regioninę sistemą, kuri tęsiasi už Erzurumo lygumos ir apima Kaukazo ir Eurazijos valstybes. Jis taip pat pažymi, kad „žemyninio baseino sąvoka“ leidžia Turkijai įgyti „strateginį gylį“ Azijoje su projekcija į ašį Europoje ir Afrikoje“.²³

Istoriniai ir kultūriniai saitai su artimiausiais regionais lemia strateginį Turkijos užsienio politikos potencialą, prie kurio kūrimo nemažai prisideda demokratinių institucijų plėtra ir klestinti rinkos ekonomika. Jos politikos istorijoje dominavusį militaristinį įvaizdį pakeitė regioninių konfliktų sprendimų paieškos ir ekonominis bendradarbiavimas. Davutoğlu žodžiais: „...Turkija turi daugialypę regioninę tapatybę, todėl ji gali prisiimti atsakomybę, siekdama integruotos ir multidimensinės užsienio politikos. Unikalus mūsų istorijos ir geografijos derinys suteikia tą tapatumą, be kurio nebūtų įmanomas atsakomybės jausmas.“²⁴

„Strateginio gylio“ doktrinos politinė reikšmė:

1. Iš naujo susidaro sąjungos su Turkija:

- tradiciniai sąjungininkai, pavyzdžiui, JAV ir Europa, yra svarbūs, tačiau daugiausia dėmesio skiriama buvusiems „svetimiems“ kaimynams, pavyzdžiui, Rusijai ir Iranui;
- nauji aljansai su stiprėjančiomis valstybėmis, tokiomis kaip Kinija ir Indija, kurios padeda mažinti Turkijos priklausomybę nuo Vakarų.

2. Geopolitinės tapatybės paieškos identifikuojantis su ankstesne Osmanų imperija:

- iš naujo susidomėta buvusiomis musulmonų kolonijomis (Turkijos „grįžimas“ į Artimuosius Rytus, ypatingą dėmesį skiriant Sirijai ir Irakui);

²³ Murinson, (19 išnaša), p. 952.

²⁴ Grigoriadis I. N., *The Davutoğlu Doctrine and Turkish Foreign Policy*, Bilkent University / ELIAMER, Working Paper No 8, 2010, p. 5.

- didesnės atsakomybės prisiėmimas už regioninį stabilumą Balkanuose veikiant su naujais sąjungininkais, tokiais kaip Serbija ir Rusija, atmetant NATO įpareigojimus;
  - istorinių skirtumų sprendimo paieškos ir bendradarbiavimo didinimas su Armėnija.
3. Įtakos sklaida už buvusios Osmanų imperijos ribų:
- pabrėžtinas Turkijos vaidmuo musulmonų pasaulyje: istorinių santykių užmezgimas su Afganistanu ir Pakistanu, taip pat tvirtesnių ryšių palaikymas su tolimomis šalimis, tokiomis kaip Malaizija ar Indonezija;
  - Centrinės Azijos įtraukimas ir ekonominio vystymosi modelio siūlymas per Turkijos įmones, švietimą ir nevyriausybinės organizacijas (toliau – NVO).

„Strateginio gylio“ doktrina reikalauja aktyvaus Turkijos bendradarbiavimo su visomis kaimyninėmis regiono valstybėmis. Pasak Davutoğlu, Turkija turėjo iš naujo atrasti savo istorinį ir geografinį identitetą ir iš naujo įvertinti savo poziciją, atsižvelgdama į regionines ir pasaulines problemas. Tai leido Turkijai formuoti aktyvią užsienio politiką ir nubrėžti savo ašies projekciją. Turkijos premjeras Recepas Tayyipas Erdoganas pabrėžė, kad labai svarbu užtikrinti glaudžius socialinius, ekonominius, kultūrinius ryšius su visomis regiono šalimis, kad globalizuotame pasaulyje Turkija išliktų tarptautinio masto veikėja. Todėl pasirinktos Turkijos užsienio politikos strategijos buvo įgyvendinamos ne tik teoriškai, bet ir praktiškai. AKP tai padėjo dirbti su daugeliu nacionalistų ir uoliausiais sekuliaristais, kadangi nesiekė užbraukti Osmanų imperijos praeities klaidų ar ankstesnio poveikio svarbiausiems istoriniams įvykiams. Vertinant siūlomą Turkijos užsienio politikos vaidmens suvokimą tarptautinėje arenoje, jis pasikeitė ne tik nacionaliniu, regioniniu, bet ir tarptautiniu lygmeniu.

3. Pagrindiniai Turkijos užsienio politikos principai

Tradicinė Turkijos užsienio politika buvo formuluojama remiantis: „pirma, istorine Osmanų imperijos patirtimi (galios balanso tradicijomis); nacionalistine Kemalistų revoliucija ir savarankiškos respublikos sukūrimu (vadinamu izoliacionizmu); į Vakarų orientuotą užsienio politiką, išreikšta Europeizacija ir modernizacija; užsienio galių ir interesų (*Sevra* sindromas) įtarinėjimu“.²⁵

²⁵ Murinson, (19 išnaša), p. 945.

Tačiau nauja geopolitinė realybė privertė Turkijos politikus iš naujo apgalvoti šalies strateginius interesus ir prioritetus. Kitaip nei ankstyvoji statiška ir monodimensinė strategija, AKP užsienio politikos vizija rėmėsi Turkijos galimybėmis atlikti svarbų vaidmenį konstruojant naują politinę, ekonominę ir kultūrinę sistemą. Taip pasiteisino Davutoğlu „Strateginio gylio“ doktrinos, grindžiamos penkiais fundamentaliais užsienio politikos principais, reikalingumas. Baziniais „Strateginio gylio“ doktrinos principais, užtikrinant geopolitinio saugumo ir stabilumo zonos aplink Turkiją sukūrimą, autorius nuomone, turėtume laikyti nulinės problemos su kaimynais, saugumo ir laisvės balanso principus, kurių veikimo diapazonas sulaukia daugiausia kritikos. Šių principų taikymo galimybės esant geopolitiniams pokyčiams sukelia prieštaringų vertinimų.

3.1. Saugumo ir laisvės balansas

„Saugumo ir laisvės balansas“ (kai kur vartojama „saugumo ir demokratijos balansas“ – aut. past.) yra politikos principas, kuris teigia, kad Turkijos saugumas turi būti suprstas plačiau, neužgniaučiant prigimtinių asmens laisvių ir teisių.

Visa Turkijos demokratizacijos istorija apskritai atspindi pilietinių (civilinių) ir karinių ryšių balansą. Dar visai neseniai turkų mąstysenoje vyravo įsitikinimas, kad, norint turėti saugią šalį, galima riboti žmonių prigimtines laisves, taip užtikrinant saugumą.²⁶ Grėsmės suvokimas kaip pirmo būtinumo dalykas Turkiją izoliavo nuo Rytų kaimynų ir valdžiai suteikė teisėtą pagrindą įvesti prievartinius ar nereikalingus laisvių apribojimus. Valstybė, teisindamasi apgaulingais saugumo motyvais dėl besaikio asmens teisių ir laisvių apribojimo, balansavo ant autoritarinio režimo ribos.

Davutoğlu nuomone, saugumo ir laisvės pusiausvyros principas užtikrina stabilumą šalies viduje, o tai turi didelės reikšmės sėkmingai užsienio politikai ir atvirkščiai. Valstybės, kurios nesugeba gerai organizuoti savo vidinių reikalų, negali laikytis nuoseklios pozicijos plėtodamos tarptautinius santykius, nes vidinės problemos gali trukdyti keliant šalies užsienio politikos strateginius tikslus.

„Strateginio gylio“ doktrinoje Davutoğlu pabrėžė, kad būtinas saugumo ir demokratijos balansas, nes svarbiausias valstybės uždavinys lieka prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimas ir gynimas. Jo teigimu, šalies val-

²⁶ Davutoğlu A., *Turkey's Zero-Problems Foreign Policy*, May 20, 2010.

džios legitimumas ir politinio režimo teisėtumas priklauso nuo valdžios gebėjimo užtikrinti gyventojų saugumą, tačiau saugumo šalyje neturi būti siekiama ribojant žmogaus teises ir laisves.²⁷ Saugumo ir laisvės pusiausvyra tampa svarbiausia priemone, derinant valstybių konkuruojančias vertybes ar interesus, tačiau be valdžios įsikišimo vargu ar tai įmanoma padaryti.

2002 m. AKP stojus prie valdžios vairo, šalies viduje įvyko didelės permainos tenkinant vadinamuosius politinius Kopenhagos kriterijus dėl demokratijos ir žmogaus teisių. Dėl to 2001 ir 2003 m. buvo priimti septyni Konstitucijos reformos paketai. Tarp reformų buvo mirties bausmės panaikinimas taikos metu, kultūrinių kurdų mažumos teisių suteikimas (Turkijos valstybinis transliuotojas pirmąją programą kurdų kalba pradėjo transliuoti 2004 m. birželio 9 d.) [...] didesnės vyrų ir moterų lygybės siekis. Tuo pačiu laiku Turkijos ekonomika patyrė keletą reformų, kurios santykinai stabilizavo Turkijos lirą.²⁸

Susirinkimų ir asociacijų laisves reglamentuojantys teisės aktai buvo priderinti prie ES standartų, tačiau reikalavimas pakeisti griežtų teisinių pagrindų struktūrą politinių partijų ir profesinių sąjungų nebuvo patenkintas. Demokratinė atmosfera yra svarbiausia sąlyga kurtis įvairiems judėjimams, tokiems kaip nevyriausybinės organizacijos (toliau – NVO), kurios dažnai veikia kaip svarbios grupės, darančios įtaką šalies demokratijos plėtrai. Tačiau Turkijoje „nacionalinio saugumo“ suvokimas dar neužtikrina tokių galimybių visoms veikiančioms NVO. Nacionalinis saugumas dažnai minimas net nereikšmingomis aplinkybėmis, o tai gali tapti rimta problema, kuri negali būti paaiškinta įprastais įstatymų leidėjų ir biurokratų sprendimais.

2005 m. premjeras Erdoğanas aiškiai pasakė, kad Turkijoje nebus „jokių nukrypimų nuo Kopenhagos standartų kovojant su terorizmu“²⁹, tačiau vis dar tebevyksta demokratijos įtvirtinimo šalyje procesas, nustatant vidaus balansą tarp laisvės ir saugumo. Tai parodo visai neseniai vykę demokratizacijos procesai, vadinamoji „gatvės“ politika, kuri iki šiol (iki protestų dėl Gezi parko) nebuvo labai efektyvi. Kaip teigia Ceyhunas Çiçekçi’as, „<...>globalizacija ir jos technologiniai pasiekimai tiesiog pakeitė politinių demonstracijų organizavimo pobūdį ir nepaprastai padidino jų traukos pajėgumus. Protestai dėl Gezi parko dar kartą parodė, kad demokratizacija yra ne kas kita kaip vyriausybinės

²⁷ Davutoğlu A., Turkey’s Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007, *Insight Turkey*, Vol. 10, No. 1, 2008, p. 79.

²⁸ Diez T., *Turkey, the European Union and Security Complexes Revisited Paper for presentation at the Second Pan-European Conference on European Union, organised by the ECPR Standing Group on European Union, Bologna, 2426 June 2004*, p. 4–5.

²⁹ Erdogan R. T., *No Stepping Back from the Copenhagen Criteria in the Fight Against Terror*, 14 September 2005, <http://www.todayzaman.com/columnist-24050-erdogan-no-stepping-back-from-the-copenhagen-criteria-in-the-fight-against-terror.html>, 24 06 2013.

darbotvarkės dalis, kuri taip pat gali būti pradėta nuo individualaus lygmens³⁰.

Tačiau, tai padėjo išryškinti konstitucinės teisės įgyvendinimo trūkumus taikiai rengti demonstracijas ir susitikimus. Pirma, kaip kalbėta anksčiau, Turkijos teisės aktuose dar egzistuoja pernelyg dideli administraciniai apribojimai rengiant visuotinius susirinkimus, tokie kaip demonstracijų organizavimas tam tikrose vietose, kurios tam visiškai netinkamos. Be to, prie Gezi parko policija panaudojo smurtą, buvo žlugdomos demonstracijos ir panaudota neproporcinga jėga prieš demonstrantus. Tačiau, nepaisant politinių „klaidų“, vis dėlto protestai dėl Gezi parko išreiškė savitą piliečių politinę poziciją, kuri neatstovavo esamos valdžios. O „pliuralistinė demokratija, kaip žinome, reikalauja, kad nė viena interesų grupė neturėtų pernelyg didelės įtakos politikos formavimui. Todėl šie protestai (jei nepaisytume policijos jėgos persvaros – aut. pastaba) atskleidė tą politinę sinergiją, kuri telkiasi ant pliuralistinės demokratijos pareikalavimų“.³¹ Todėl galima teigti, kad Turkija, turėdama vertingą demokratijos patirtį, įeina į naują demokratijos fazę ne kaip politinis elitas ar partija, bet kaip savarankiška visuomenė apskritai.

Tačiau Turkijai balansuojant tarp vidaus ir tarptautinės politikos būdingi du probleminiai aspektai:

- nedemokratiniai iššūkiai, susiję su vidaus politine sistema ir kultūra, kuriuos aptarėme anksčiau;
- kelias tapti ES nare.

Turkijos integracija į Europą šiuo laikotarpiu vis dar yra labai svarbi Turkijos demokratizacijai kaip pradėto proceso tęstinumas, taigi ir naujos užsienio politikos tvirtos pozicijos formuotai vizijai. Pavyzdžiui, Turkijos narystės ES šalininkai teigia, kad narystė ES gali padėti jai tapti pasaulinio masto žaidėja, be kita ko, ši musulmonų šalis gali būti puikus mediatorius sprendžiant regioninius konfliktus, ypač Artimuosiuose Rytuose ir Pietų Kaukaze. Tačiau galima suabejoti tokiais teiginiais. Gal tapusi ES nare Turkija ir padėtų ES spręsti konfliktus, tačiau tik tam tikru mastu. Visų pirma „Turkija turėtų neutralizuoti ilgalaikes ir trumpalaikes regionines ir vidaus problemas, o ES turėtų stiprinti savo, kaip tarptautinės santykių veikėjos, silpnąsias puses“.³² Taip pat Turkijos indėlis į ES vaidmens sustiprinimą sprendžiant konfliktus jos kaimynystėje kelia Turkijos užsienio politikos šališkumo ir nepatikimumo problemas. Todėl galimas Turkijos narystės atmetimas dėl identiteto problemų, matyt, yra grin-

³⁰ Cicekci C., *An Interpretation of the Gezi Park protests in Turkey*, http://www.academia.edu/4026657/An_Interpretation_of_the_Gezi_Park_protests_in_Turkey, 18 07 2013-.

³¹ *Ten pat*, p. 4.

³² Szymanski A., „Turkey’s potential added value. to the eu: resolution of regional conflicts, *Turkish policy quarterly*, Volume 8, Number 3, p. 125.

džiamas gilesnėmis priežastimis tarp Turkijos ir šalių, oponuojančių Turkijos narystei. Atidėjus tapatybės klausimą kaip pagrindinę nesutarimų tarp ES narių dėl Turkijos prisijungimo priežastį, Turkijos ir Europos kontekste išlieka ir kitos ne mažiau aktualios ir prieštaringai vertinamos problemos, pavyzdžiui, Kipro klausimas. Tai rodo, kad Turkijos būsimiems užsienio politikos pasiekimams labai svarbi vidaus taika ir stabilumas, šiuolaikiškos ir stiprios demokratijos tęstinumas ir užsienio politikos vizijos efektyvumas.

3.2. Nulinės problemos su kaimynais

Šis principas užtikrina maksimalų bendradarbiavimą, orientuotą į santykius su kaimyninėmis valstybėmis. Turkijos abejingumas regionui per Šaltąjį karą ir jos saugumo politika nereiškė, kad ji niekada nedalyvavo regioninės politikos procesuose nors ir buvo nutolusi nuo savo regiono. Taip atsitiko todėl, kad Artimuosiuose Rytuose „Turkija buvo vertinama tik kaip Vakarų palydovas ar Vakarų „pasienio forpostas“.³³

Kaip teigia Williamas Hale'as ir Ergunas Özbudunas, buvo „dvi pagrindinės priežastys, kodėl per ankstesnius metus nesisekė pasiekti optimalių rezultatų regione. Visų pirma, regione buvo daug neaiškumų, nes kiekviena valstybė stokojo patikimos informacijos apie kaimynų ketinimus, ir buvo didelis nepasitikėjimas tarp valstybių. Turkijos tradicinės politikos kūrėjai buvo atsargūs dėl savo kaimynų“.³⁴ „Dauguma jų, kaip buvo manoma, ne tik teikė politinę paramą separatistinėms ir fundamentalistinėms teroristinėms organizacijoms Turkijoje, bet ir slapta tiekė joms ginklus, organizavo teroristų mokymus stovyklose ir net teikė prieglobstį kovotojams.<...> Turkija vykdė nepaprastai atsargią, gal net paranojišką užsienio politiką, kuri iškėlė saugumu besiremiantį bendradarbiavimo metodą“.³⁵ Trumparegiški interesai, paveldėti iš Šaltojo karo laikų, buvo suformuoti nulinės sumos mąstysenos ir dominavo tarp Turkijos politikos strategų, o jų atgarsis buvo saugumo problemų atgimimas ir sustiprinimas. Tuo metu Turkijai trūko tvirtos hierarchijos dėl svarstomų karinių ir politinių problemų nustatymo, iš kitos pusės, ekonominių ir socialinių klausimų sprendimų strategijos, kad išplėtotų ir regiono šalių bendradarbiavimą.

³³ Cem I., *Turkey in the New Century: Speeches and Texts Presented at International Fora (19952001)*, Expanded 2nd Edition ed.; Mersin and Nicosia: Rüstem Publishing, 2001. p. 32.

³⁴ Hale W., Özbudun E., *Islamism, Democracy and Liberalism in Turkey: The Case of the AKP*, London and New York: Routledge, 2010, p. 120.

³⁵ Renda Kaan K., “Turkey’s Neighborhood Policy: An Emerging Complex Interdependence?”, *Insight Turkey*, Vol. 13, No. 1, 2011, p. 94.

„Nulinės problemos su kaimynais“ principe atsispindi Mustafos Kemalio Atatürko žodžiai „Taika namuose, taika pasauliui“. Būdamas tiesiogiai susietas su kitais užsienio politikos principais, šis principas sudaro šešis ramsčius:

- Vienodas saugumas visiems.
- Ekonominė integracija.
- Skirtingų kultūrų sambūvis išlaikant pagarbią formą.
- Aukšto lygio politinis bendradarbiavimas.
- Aukšto lygio regioninė savimonė.
- Santykio tarp saugumo ir stabilumo ir plėtros supratimas.³⁶

Kaip teigia Davutoğlu, „Turkija rado tinkamą sprendimą suteikti saugumą ir stabilumą ne tik tai sau, bet taip pat ir savo kaimynams ir regionui“.³⁷ Ankara susitelkė ties Balkanais, Artimaisiais Rytai ir Centrine Azija, sritimis, turinčiomis bendras kultūrinės ir istorines sąsajas, norėdama baigti susvetimėjimo tarp regiono valstybių etapą. Pirmenybė teikiama švelniosios galios taikymui regione, išlaikant tiek ekonominį potencialą, tiek ir karinę įtaką. Galima teigti, kad šiuo atžvilgiu Turkijos užsienio politika tapo vidinės politikos tąsa, nes daug dalykų priklauso nuo gebėjimo laiku išspręsti vidines problemas. Tai parodė 2007 m. įvykiai, kai buvo susidurta su vidaus ekonominėmis ar politinėmis krizėmis. AKP vyriausybė, rengdama reguliarius aukšto lygio susitikimus su kaimyninėmis šalimis, tuo pat metu skatino glaudesnius ryšius visais aspektais, įskaitant kultūrinių, ekonominių, socialinių santykių plėtrą.

Nulinės problemos su kaimynais principas sulaukė daugiausia kritikos, nes bet kuriuo atveju negalima visiškai išvengti problemų su kaimynais. Tačiau skirtumas yra tas, kad aiškiai įvardijus probleminius klausimus kaimynų negalima bus laikyti tik konkurentais ar šaliai atrodyti turint tam tikrų vidinių užslėptų kėslų. Todėl idėja kurti stiprius politinius ir ekonominius santykius su gretimomis šalimis, nepaisant autokratinės jų režimo prigimties, turėjo sustiprinti Turkijos regioninę poziciją. Be to, prie Turkijos pozicijos pasikeitimo, siekiant pasaulinio lygio žaidėjo galios, galėjo prisidėti ir įtakos regione vakuumas, atsiradęs dėl JAV intervencijos į Iraką, ir antiamerikietišku nuotaikų augimas Artimuosiuose Rytuose. Balkanuose Ankaros poveikį galėjo riboti ES, Kaukaze panašų vaidmenį atliko Rusija, todėl Artimuosiuose Rytuose Turkija atrado palankesnę dirvą savo politiniam aktyvumui reikšti. Turkija net užmezgė ryšius su šimtamečiais savo konkurentais, švelnindama diplomatinę

³⁶ Yeşiltaş M., Balcı A., „A Dictionary of Turkish Foreign Policy in the AK Party Era: A Conceptual Map, Sakarya University”, *SAM Papers*, 2013, May, No. 7, p. 15.

³⁷ Davutoğlu, (žr. 25 išnašą), p. 77.

retoriką su tokiomis šalimis kaip Graikija ir Armėnija.

Ulutaşas Ufukas teigia, kad „Turkijos užsienio politikos „nulinės problemos su kaimynais“ retorika [...] pirmiausia suvokiama kaip užsienio santykių normalizavimas su artimiausiomis kaimynėmis,³⁸ antra, ji kelia konstruktyvias iniciatyvas, grindžiamas politiniais, ekonominiais, socialiniais ir kultūriniais santykiais regione. Bendradarbiavimas su skirtingais tarptautiniais subjektais, turinčiais įvairių interesų, kelia tam tikrų iššūkių siekiant „nulinės problemos su kaimynais“ vizijos, kadangi be galo sudėtinga suderinti įvairialypius regiono šalių interesus vedant taikų ir produktyvų dialogą.

3.3. Daugiamatės politikos, ar kelių vektorių, principas

Šis principas reiškia, kad Turkijos santykiai su kitomis pasaulio šalimis turėtų papildyti vieni kitus ir neturėtų būti konkurencingi. Tai reiškia, kad vienu metu galima turėti harmoningus santykius su skirtingais tarptautiniais veikėjais, sprendžiant sudėtingiausias problemas, įvairiausiais aspektais. Ši paradigma kilo iš įsitikinimo, kad Turkija daugiau negalėjo tęsti neveiklios, vienmatės pirmtakų užsienio politikos, grįstos vienu parametru.³⁹

Vadovaujantis šiuo politiniu principu, Turkijos ir Jungtinių Amerikos Valstijų (toliau – JAV) strateginiai santykiai iš esmės buvo transformuoti į dvišalį bendradarbiavimą tarp abiejų šalių ir NATO. Be to, jis atvedė Turkiją prie vis nesibaigiančio proceso siekiant narystės ES, o artimi kaimynystės ryšiai su Rusija ir Eurazija tapo neatsiejamomis sisteminės politikos dalimis.⁴⁰ Kaip pabrėžia Jordanas Steckleris ir Darrinas Altmanas, Turkijos daugiamatė užsienio politika ypač išryškino Turkijos aktyvumą Artimuosiuose Rytuose, Kaukaze, Centrinėje Azijoje, Balkanuose ir Šiaurės Afrikoje.⁴¹ Šiuo požiūriu Turkija padarė pažangą bendradarbiaudama su Rusija ir Iranu, taip pat su Kinija ir Indija Azijos žemyne. Užsienio reikalų ministro patarėjas Bülentas Arasas pažymėjo, kad tos šalys Turkijos užsienio politikos darbotvarkėje tapo ne mažiau svarbios, nei Šaltojo karo metu, todėl vadinamosios hierarchijos Turkijos užsienio politikoje nebeliko. Turkija ypač pagerino savo veiklą su Artimųjų Rytų

³⁸ Ulutaş U., Turkish Foreign Policy in 2009: A Year of Pro-activity“, *Insight Turkey-Commentaries*, Vol.12, No. 1, 2010, p. 1.

³⁹ Yeşiltaş M., Balcı A., A Dictionary of Turkish Foreign Policy in the AK Party Era: A Conceptual Map, Sakarya University, *SAM Papers*, 2013, May, No. 7.

⁴⁰ Davudoğlu, (žr. 25 išnašą), p. 79–83.

⁴¹ Steckler J., Altman D., Strategic depth or strategic drift?: Contending with Turkey's rapprochement with Syria and the Middle East. The institute for Middle East Studies the Elliott school of international affairs the George Washington University, 2011, p.23.

regionu plėtodama prekybos santykius, stiprindama institucines struktūras. Trumpuoju ir vidutiniu laikotarpiu Turkija teikė pirmenybę prekybai ir kultūrinių santykių plėtojimui, pavyzdžiui, mokykloms steigti, laikraščių leidybai ir kitokioms švelniosios galios priemonėms.

3.4. Veiksnioji ir cikliškoji diplomatija

Veiksnioji diplomatija apima priemones, užkertančias kelią krizių atsiradimui arba jų eskalavimui, kitaip tariant, tai vadinama prevencine diplomatija. Turkijos regioninė politika yra grindžiama tokiais postulatais kaip saugumas visiems, aukšto lygio politiniu dialogu, ekonomine integracija ir skirtingų kultūrų sambūvio tarpusavio priklausomybe.

Cikliškosios diplomatijos principas dar nerado tikslaus sąvokų ekvivalentiškumo tarptautinių santykių teorijoje. Cikliškoji diplomatija yra specifinis užsienio politikos stilius, praktikuojamas Turkijoje. Tai yra taktinė veikla, kuri numato vienu metu įvairiose srityse harmoningai taikyti diplomatiją. Davutoğlu pastebi, kad „jei sąlygos yra dinamiškos, o kas nors išlieka statiškas, tai neleidžia prisitaikyti prie esamos padėties, todėl reikia taikyti lanksčią diplomatiją. Štai kodėl tai vadinama ritmiškumu, cikliškumu. Kitaip tariant, net jei nieko nevyksta, reikia būti aktyviam net stovint (angl. *one has to be active when standing*)“.⁴² Remiantis šiuo principu, Turkija – nenuolatinė JT Saugumo Tarybos narė, vadovauja trims svarbiems JT komitetams, susijusiems su Afganistano, Šiaurės Korėjos ir kovos su terorizmu klausimais, yra Islamo bendradarbiavimo organizacijos pirmininkė, veikia kaip Arabų valstybių lygos stebėtoja.

Lentelėje Nr. 1 yra parodyti apibendrinti ir susisteminti tradiciniai ir dabartiniai Turkijos užsienio politikos principai. Esamu laikotarpiu Turkijos užsienio politika neabejotinai yra žymiai veiksmesnė nei bet kada jos istorijoje. Turkija išgyvena dinamišką transformacijos procesą besikeičiančioje tarptautinėje aplinkoje – santykiai su Artimųjų Rytų šalimis, buvę ganėtinai neutralūs Šaltojo karo metu, smarkiai pasikeitė nuo tada, kai būdama ištikima Vakarų sąjungininkė, patyrė skaudžią nesėkmę – Europa nepritarė visateisei jos narystei Sąjungoje. Turkija siekia, kad šalis tarptautinėje arenoje užimtų centrinę, o ne periferinę padėtį ir galėtų veikti platesniame geografiniame kontekste. Dar vienas Turkijos mažiau pastebimas svirtas – kultūrinė įtaka Vidurio Azijoje, kur Turkija turi puikias galimybes skleisti švelniąją galią, tai gerokai palengvina naujos turkų pozicijos įtvirtinimą musulmonų pasaulyje.

⁴² CNN Turk Special Editorial (February 17, 2004).

1 lentelė. Tradiciniai ir šiuolaikiniai Turkijos užsienio politikos principai ir veiksniai

Tradiciniai Turkijos užsienio politikos principai	Turkijos užsienio politikos principai po 2002 m.
<p>Orientacija į Vakarus:</p> <ul style="list-style-type: none"> • radikalus Osmanų imperijos palikimo atsisakymas visoje šalyje; • procesas, kurį galima suprasti kaip vakarietišku vertybių perėmimą ir integravimą į turkų visuomenę, kad galų gale šalis taptų Vakarų civilizacijos dalimi. 	<p>„Strateginio gylio“ doktrina:</p> <ul style="list-style-type: none"> • geopolitinė analizė; • nacionalinė vertė tarptautinėje politikoje yra nulemiama šalies: <ul style="list-style-type: none"> - geopolitinės padėties. Turkija yra tarp „geokultūrinių baseinų“, tokių kaip Artimieji Rytai ir musulmonų pasaulio, Vakarų (Europa ir Jungtinės Valstijos) ir Centrinės Azijos; - istorinių ištakų. Osmanų imperijos kultūrinis palikimas ir vienovė.
<p>Sekuliarizacija:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Turkijos sekuliarizmas turėjo deklaruoti valstybės ir politinių struktūrų neutralumą pasaulėžiūros atžvilgiu, nes „islamą“ ir „civilizaciją“ buvo suprantami kaip dvi priešingos sąvokos; • islamas nėra valstybinė religija, o laicizmas yra įtvirtintas Konstitucijoje; • islamo kultūra būtų įvertinta kaip turkų atsilikimo ir silpnybės šaltinis. 	<p>„Strateginio gylio“ koncepcijos užsienio politikos principai:</p> <ul style="list-style-type: none"> • „Saugumo ir laisvės balansas“. • Šalies valdžios legitimumas ir politinio režimo teisėtumas priklauso nuo valdžios gebėjimo užtikrinti gyventojų saugumą, tačiau saugumo neturi būti siekiama pamiriant žmogaus teises ir laisves šalyje.
<p>Tanzimat sindromas:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Tanzimat</i> sindromo imperatyvas yra kolektyvinių ir atskirų teisių delegavimas; • susitelkia ties vidaus politika ir savarankiškai identifikuoja galimus Vakarų bendradarbius Turkijoje. Šitie potencialūs Vakarų bendradarbiai paprastai buvo atpažįstami kaip krikščioniškosios mažumos (armėnai ir graikai), musulmonų, bet ne Turkijos, bendruomenės (arabai ir kurdai) atstovai; kai kurie musulmonai ir turkai – vakarietiškos visuomenės dalys; • Europos individų ir mažumų teisių reikalavimuose turkų politikai kuliaruose bando įžvelgti paslėptas Vakarų šalių pastangas atgaivinti Sevro sutarties sąlygas, t. y. taikiomis priemonėmis gauti tai, ko jie negalėjo pasiekti ginkluota jėga prieš devynis dešimtmečius. 	<p>„Nulinės problemos su kaimynais“ principas:</p> <ul style="list-style-type: none"> • tolstant nuo regioninės izoliacijos vis labiau tvirtinamas regioninio vadovavimo vaidmuo; • Turkija, aiškiai įvardindama bendradarbiavimo problemas, negali laikyti kaimynų tik konkurentais; • idėja kurti stiprius politinius ir ekonominius santykius su gretimomis šalimis.

Sevro sindromas:

- izoliacionizmas užsienio politikos srityje;
- geografinis determinizmas;
- įvairių rūšių baimės (apsuptis, teritorijos praradimas, suvereniteto atsisakymas) buvo inkorporuotos į Vakarų užsienio politikos orientaciją, siekiant visiškai integruotis su Vakarų institucijomis;
- Sevro sindromo pagrindas buvo tas, kad europiečiai įsivaizduoja turkus kaip Europos krikščioniškųjų tautų engėjus ir neteisėtus grobikus, gyvenančius europietiškos krikščioniškos žemėse.

„Daugiamatės politikos ar kelių vektorių“ principas

- žinojimas, ko norite, ir šios problemos nuolatinis svarstymas ir buvimas kiek įmanoma lankstesniam reikalaujant ar derantis su kita puse. (Davutoğlu).

Status quo principas:

- išlaikyti nustatytą tvarką ir balansą ir egzistuojančias sienas su kaimynais;
- nesikišant į regiono reikalus.

„Proaktyvios diplomatijos“ principas:

- denonsuoti į Vakarus orientuotą politiką ir pakeisti ją daugiamačiu užsienio politikos diskursu, numatant sukurti lygiaverčius santykius su visais regioniniais ir pasauliniais veikėjais;
- Turkija siekia pagerinti savo santykius plėdama prekybos santykius, stiprindama institucijų struktūras;
- trumpuoju ir vidutiniu laikotarpiu Turkija turi teikti pirmenybę prekybai ir kultūrinių santykių plėtojimui.

Atsargumo principas:

- Turkijos įgaliojimų ir interesų neužtikrinamas užsienio politikos veikloje;
- pasyvaus neutralumo dominavimas.

„Ritminės diplomatijos“ principas:

- Turkija turi imtis aktyvesnio vaidmens plėdama tarptautinius santykius;
- aktyvus dalyvavimas visose tarptautinėse organizacijose ir svarstant visas globalias tarptautines problemas;
- nuolat „judančios“ diplomatijos taikymas;
- reikšmingų naujų įtakos rajonų paieška.

Taigi galima konstatuoti, kad šiandieniniame pasaulyje, palaiptiesniui įveikusi pasenusias politines XX amžiaus koncepcijas, nacionalistinės Turkijos transformacija į daugiatautę ir daugiakultūrę valstybę atrodo tinkama jos siekiui atlikti pagrindinį vaidmenį tvarkant Artimųjų Rytų ir Rytų Europos reikalus. Turkijos naujas regioninis aktyvumas, ekonominis ir politinis potencialas suteikė jai galių siekti ir užtikrinti taiką ir regioninę plėtrą.

Išvados

Nagrinėjant šiuolaikinius Turkijos užsienio politikos charakteristikas galima teigti, kad „Strateginio gylio“ doktrinos analizė atskleidė tokius Turkijos užsienio politikos tikslus:

- pirma, platesnio geopolitinio konteksto uždavinių sprendimas tarptautinėje politikoje;
- antra, naujos mąstysenos formavimas atsižvelgiant į prioritetinius užsienio politikos tikslus ir principus, kurie skatintų Turkiją prisiminti naujus įsipareigojimus;
- trečia, politinės ir diplomatinės aplinkos transformacija kaimyninėse srityse, naudojant naują užsienio politikos modelį.

Turkijos užsienio politikos modelio orientyrai ir kryptys kyla iš vidinės politikos ir ideologijos nuostatų. Tai užtikrina Turkijos užsienio politikos tęstinumą ir tvirtumą, kadangi ji strategiškai orientuota į ekonominę, kultūrinę ir nacionalinio saugumo sritis. Žvelgiant į tai matyti, kad Turkijai suinteresuota politinio, ekonominio, kultūrinio bendradarbiavimo struktūrų stiprinimu Artimųjų Rytų regione. Ji stengiasi arabų valstybes sujungti į vieną bendrą vienetą, taip užsitikrindama centrinę ekonomikos ir politikos padėtį Artimųjų Rytų regione. Tačiau taikydama „nulinės problemos su jo kaimynais“ užsienio politiką Turkija vis dėlto turėtų sulaukti didesnio kitų stiprių pasaulinio lygio veikėjų palaikymo. Kaimynystėje esančios tautos ir vyriausybės vis labiau konfrontuoja tarpusavyje, o „Strateginio gylio“ doktrina yra paremta pirmiausia interesais, kurių valdymas pagrįstas stabilumo siekiu ir draugiškais ryšiais su kaimyninėmis vyriausybėmis.

Mąstant apie ilgalaikį stabilumą arabų pasaulyje, apie pagaliau tikrai demokratinį šių kraštų veidą verta nepabijoti sureikšminti Turkijos įtakos ES ateičiai. Tačiau ES neprincipingos politikos Turkijos atžvilgiu pasekmė yra tai, kad dauguma turkų Briuselį vertina kaip veidmainišką ir savanaudį. 2005 m. pradėjusi derybas su ES, Turkija parodė demokratizavimo procesų pažangą. Nors 2013 m. Turkijos įstojimo į ES procesas vėl buvo sustabdytas, kadangi tam tikrais Turkijos ir ES santykių aspektais buvo pasiekta aklavietė, o kai kurių esminių dalykų šiandien būtų neįmanoma spręsti, tai galima paaiškinti kaip tiek vienos, tiek kitos pusės nenorą ieškoti galimybių, nustatomų biurokratinio aparato, lemiančio nekonstruktyvų dialogą. Davutoğlu spaudos konferencijoje teigė, kad vienos gėlės neužtenka, kad prasidėtų pavasaris. Tačiau svarbiausia yra tai, kad egzistuojančios problemos ir iššūkiai AKP vyriausybės yra pripažinti ir tai stengiamasi spręsti ieškant konstruktyvių derinių ir idėjų.